

TÜRKÇEDE “-MAL” VE “-MEL” EKİ ÜZERİNE

ORHAN ŞAIK GÖKYAY

Eski metinleri okurken olsun, halk ağzından derlemeleri inceleyen olsun, ya da doğrudan bugün halkın konuşmalarına kulak verdiğimiz zaman, Türkçede yaşamakta olan birtakım eklerle karşılaşmaktayız. Bunların dilimizde yeni kavramlar için karşılıklar ararken işimize yarayacağını, onun zenginleşmesine katkıda bulunduğunu, bulunacağını görürüz. Bugüne değin dilcilerimizin Türkçede ‘ekler’ konusunu işlerken bunların ya gözlerine hiç çarpmamış, ya da pek azının kitaplarında bu eklerin kısaca yer almış olduğunu söyleyebiliriz. Dilcilerimizin kitaplarında, bu konuda hemen herkesin bildiklerini ele almakla yetinmelerinin buna yol açtığını sanıyorum. Yoksa, genel olarak, hiçbir ayırım yapmaksızın, halk için yazılmış kitapları olduğu kadar, daha yüksek düzeyde okurlar için yazılmış kitapları da bu gözle okuyunca yeni yeni ekler buluyoruz. Bu kitapların düz yazı ile, ya da ölçülü olarak yazılmış olmaları, bu açıdan yararlı olmakta eşit bir değer taşımaktadır. Buna kimi sözlükleri ve derlemeleri de katabiliriz. Yalnız ekler bakımından değil, Türkçenin türlü sorunları yönünden, işlenecek, üzerinde durulacak daha nice önemli yanları, konuları olduğu yolunda nice araştırmaların bizi beklediğini görürüz.

Bu incelemede, biz, Türkçede “-mal, -mel” eklerini ele almak istiyoruz. Bu eklerin “-mal, -mel” biçiminde olduğu kadar, “-mil,-mül, -mol,-mul” biçimlerinde de önümüze çıktığını aşağıda vereceğimiz örneklerle göstermeye çalışacağız.

Bugüne değin, bu konuda ilkin Besim Atalay *Türk Dilinde Ekler ve Kökler üzerine bir Deneme* adlı kitabında (T.D.K., D:15, İstanbul, 1942) birkaç örnek vermiş bulunuyor. Ondan sonra, bildiğim kadarıyla, dilcilerimiz yazdıkları kitaplarda bu eklere dokunmamışlardır. Onun için yukarıdaki *ilkin* sözcüğünü *yalnız* diye değiştirmek doğru olacaktır, sanırım.

Besim Atalay, kitabının ‘isimler ve sıfatlar’ bölümünde (s. 204)

“-mal” eki için ‘bu ek, fiil ve isim köklerine gelerek isim ve sıfat yapar’ dedikten sonra şu örnekleri sıralamaktadır:

- I. İsim *Savmal*, kırmızı olmaya yaklaşmış bulunan süt (Rad).
- II. sıfat *Sağmal*, sağılan inek. Kelimenin kökü *sağmak* fiilindedir.
Tanımal, tanınmış (Ç.L.)
Boymal, boynu ak olan hayvan (D.L.T. C.III, 132).
Tasmal, biçimsiz, şişman (K.S.) Kökü *taslak* kelimesinde görülmektedir.

“-mel” eki için de ‘bu ek, fiil köklerine gelerek birtakım anlamlar gösterir’ dedikten sonra:

- I. İsim: *Çöymel*, baston (Ereğli). Kökü ‘*çögmek*’ fiilindedir.
- II. Yer ismi: *Bitmel*, bitek yer, münbit yer. Kelimenin kökü *bitmek* fiilindedir.
- III. sıfat: *Eğmel*. A. Açık olmayan söz, kapalı söz (Mersin).
 B. Yay gibi eğri olan (Gaziantep). Kökü *eğmek* fiilindedir (s. 209) diyor.

Besim Atalay, kullandığı kısaltmaların hangi kaynakları gösterdiğini, kitabının başında açıkça söylemediğinden, bunları ancak oranlama ile kestirebiliyoruz. (RAD). kısaltması, herhalde Radloff Sözlüğü için olacaktır. Bununla birlikte, bu sözlükte onun verdiği *savmal* sözcüğünü bulamıyoruz. *Tasmal* için kullandığı (K. S.) kısaltmasının hangi kitabın, ya da yerin adını verdiğini ise ben kestiremedim. Bu yüzden de bunları karşılaştıramadım.

Bir başka eksik de, Besim Atalay, “-mal” ekinin ‘fiil ve isim köklerine gelerek isim ve sıfat yaptığını söylüyorsa da, burada verdiği örneklerden *savmal*, *tanımal* ve *boymal*’ın hangi fiillerin köklerine geldiğini susarak geçiyor. *Tasmal* için ise ‘kökü taslak kelimesinde görülmektedir’ demekle yetiniyor.

“-mel” eki için ‘bu ek, fiil köklerine gelerek birtakım anlamlar gösterir’ deyip kalıyor, ne gibi anlamlar göçterdiğini belirtmiyor. Bir de *bitmel* için ‘yer ismi’ diye bir açıklama yapıyor, oysa bunun bir sıfat olduğu açıktır.

I.

Önce Divanü Lugati’t-Türk’teki *boymal* üzerinde birkaç söz söylemek istiyorum. Bu sözcük orada (III, 132¹⁵ بيمالات الفرس الذى فى عنقه

بياض وكذلك الغم وغيره diye verilmektedir, anlamı da ‘boynunda ak olan at; koyun ve başkaları da böyledir’ demektir. Sözlükte bu بيمل sözcüğü tam harekelenmediği için *boymul* diye de okunabilir. *Boy* köküne uygun olarak böyle okumak belki de daha doğrudur. Bununla birlikte, Kâşgarlı’nın sözdizisini Almanca çevirisiyle vermiş olan C. Brockelmann da bunu *boymul* okumuştur. (Mitteltürkischer Wortschatz, Budapest–Leipzig, 1928). Bununla birlikte bu sözcüğün ‘boymul’ olduğu yolunda Derleme Sözlüğü’nde ve Tarama Sözlüğü’nde yeterli tanıklar vardır (aşağıya bakınız).

Boymul (yazılışı بويمول ve بويمل), Türkçede ayrıca ‘The hen-harrier, *circus cyaneus*: ya da the marsh-harrier (*circus ceruginosus*) anlamlarına gelmektedir (Bkz. Sir James Redhouse, Kitab Maâni’l-Lehce, A Lexicon Turkish–English.) Burada *boymul* için verilen iki İngilizce karşılıktan birincisi ‘bir tür doğan, ya da çaylak’ demek olup Avrupanın birçok yerlerinde ve Kuzey Amerika’da bulunur. İkincisi ise doğan türünden bir yırtıcı ve alıcı kuştur; bu da Avrupanın birçok yerlerinde vardır, ve Büyük Britanya Adaları’nda da bilinmez değildir. Bu iki kuşun da düz renkte olmadıklarını biliyoruz (Bkz. Dr. Saadet Ergene, Türkiye Kuşları, İstanbul, s. 162, 171, 192. Ayrıca bu kuşlarla ilgili tablolar, sırasıyla 45,52 ve 57).

Ahmet Vefik Paşa’nın Lehce–i Osmanî’sinde *moymul* sözcüğünün karşılığı olarak *boymul*, *yü’yü*’, terbiye kabul etmez, hayırsız doğan; Çağataycada *köykenek* karşılıkları vardır. Abuşka Sözlüğü’nde (Petersburg, 1868) *köykenek*, kâflar arabîdir, *moymul* dedikleri kuşa derler ki Ferhat ve Şirin’de, Ferhat saltanattan ibâ ettüğü mahalde gelür, atasına cevabında gelür ki

Beyt

Ukab u köykenekni kılsalar kayd

Kaçan kılğay anıng saydını bu sayd

denmektedir. Senglah (Sir Gerard Clauson Yayımı, London, 1960, 311^r) da *köykenek* için şu açıklama yer almaktadır:

کویکانا ک بسکون یا وفتح کاف وسطی و نون پرده ایست شبیه بباشه که دم اورا
بدم باشه ثبت میکنند چنانکه در خسرو و شیرین کوید

Tanık olarak da Abuşka Sözlüğü’ndeki beyt tekrarlanmıştır.*

* *Bâşe* (باشه), Atmaca dedikleri kuştur (Bkz. Burhân-ı Kâti Çevirisi; Senglâh, *köykenek*’in atmacaya benzediğini, kuyruğunu da atmaca kuyruğu olarak belirttiklerini söylüyor.

Şeyh Süleyman Efendi, Lûgat-i Çagatâyî ve Türkî'sinde (s. 281) *moymul* için Lehce-i Osmanî'deki karşılığı verdikten sonra *ve tevellüd eden insan* karşılığını de eklemiştir. Bu ikinci karşılık pek te anlaşılıyor.

Tarama Sözlüğü'nde (T.D.K. yayımı, I, A-B,s. 649) 1. Boynu halka gibi vücudunun renginden başka renkte olan hayvan veya kuş. 2. Doğan cinsinden yırtıcı bir kuş, anlamları verilmiştir. Türlü kaynakların verdikleri bu karşılıklar sırasıyla şöyledir: Boğazı ak, boymul dişi keçi; boymul olan kuş; بُوَيْيُ (Yü'yü'), boymul kuşu; boymul dedikleri yırtıcı kuş ve dediler ki delice doğan (Kamus Çevirisi); Lehce-i Osmanî'de *boymulun* karşılıkları arasında geçen Arapça *yü'yü'* için Asım Efendi şöyle diyor: "Hüdhüd vezninde yırtıcı kuşlardan atmaca gibi bir kuş adıdır, Türkîde *moymul* derler, bâzılar delüce doğan ile ve bâzılar zağanos ile beyan ettiler."

Halk dilinde ise *boymul* 'boynu siyah koyun' demektir (Derleme Sözlüğü, T.D.K. yayımı, sayı: 211/2, Ankara 1965, II, 746, Akpınar, Ordu; Piriaziz, Giresun.) Bütün karşılıklar, hayvanlarda ve kuşlarda düz olmayan bir renk anlatmakta olmaları bakımından birbirini tutmakta ve bütünlemektedir.

Boymul ve *moymul* sözcüklerinde önseslerin değişikliği, Türkçede bilindiği gibi bir *b* ve *m* değişikliğinden ileri gelmektedir.

Buna bakarak Türkçemencede *moymuldamak* 'kaz yürüyüşü edip yürümek' ve *moymuldaşmak* 'köplük bolup moymuldan yürümek' (Türkmen Dilinin Sözlüğü, Taşkent, 1962, s. 447) sözcüklerini de burada anmak uygun düşer, sanırım. Burada da 'kaz' dolayısıyla *moymul*'un anlamındaki renk söz konusu olmak gerektir.

Bütün bu sözcüklerin hemen hepsinde, bir anlam yakınlığı bulunabilirse de, yine de *boy* kökünün ne olduğu bilinmedikçe, bu sözcüklerdeki *-mul* ekini açıklamamızın ve eklendiği sözcüğe nasıl bir katkıda bulunduğunu göstermenin yolu yoktur.

Divanü Lûgati't-Türk'te. *boy* için ikinci bir anlam olarak الحلبة الذى بالغزية [III,103⁴] توكل . بالغزية (Yinilen bir danedir, Oğuzcadır) denmektedir. *Hulbe*, Kamus Çevirisinde türlü anlamlara gelmektedir: Boy ve boy tohumu denen bir danenin adıdır. Göğüs hastalıklarına; öksürük ve balgandan ileri gelen ve harhar solumaya yol açan hastalıklara; basur illetlerine; arka, ciğer, sidik torbası ağrılarına yararlı ve şehvet gücünü artıran bir niteliği vardır. Bundan başka koyu kara renk; dalları beş taneden çok olmayan sütleğen türünden bir ağacın adıdır, Türkçede Beşparmak

denir; ayrıca yine Türkçede “geven” denilen çalılık anlamınadır. Arap kadınlarının lohusalarına özgülü, hurmayı sütle pişirip yaptıkları bir yemeğin adıdır. (II, 211). Lehcetü'l-lûgat (s. 311) başkaca yararlarının hekimlik kitaplarında yazılı olduğunu eklemektedir.

Boy sözcüğünün bu anlamlarıyla *boymul* sözcüğünün, başta söylenen anlamları arasında *hulbe*'nin ‘koyu kara’ anlamından başka bir ilgi görülmemektedir. Bundan ötürü, *boymul*, *boymal*, *moymul* sözcüklerindeki “-mal” ve “-mul” eklerinin burada bir isme mi, bir fiil köküne mi eklenmiş olduğunu kestiremiyoruz.

*

*Tanım*al, Çağatay Sözlüğü'nde ‘tanılmış, bilinmiş, bildirmek (!), mücerrebü'l-ahval, sencîde, haldân’ diye karşılanmıştır. Türkmen Dilinin Sözlüğü'nde de (s. 635) bu sözcük ‘zahmette, işte özünü tanıtan, belli, meşhur’ anlamınadır. *Tanımallık* da ‘zahmette, işte özünü tanıtmaklık, bellilik, meşhurluk’ diye açıklanmıştır. Bu ikisinden başka yerde bu sözcüğe rastlamadım.

*

Tasmal, Besim Atalay'ın kaynak olarak gösterdiği (K.S.) kısaltmasının hangi kaynağı gösterdiği anlaşılmamaktadır. Yalnız Söz Derleme Dergisi (ay. yer, İstanbul 1942, s. 1320) ‘biçimsiz, şişman’ karşılığını veriyor ve kaynak olarak ‘Konya’yı gösteriyor. Bu sözcükteki *tas* kökünü, buradaki anlamına uygun bir karşılıkla dilde bulamıyoruz.

Zemahşeri'nin *Mukaddemetü'l-edeb*'inde *تس* (*tas*) ‘yitik, kayıp, keder’ anlamlarınadır. *تس ابتدی آنی* (*tas itti anı*), ve *تس قلدی آنی* (*tas kıldı anı*) yı Arapçada ضایعه ve Farsçada da ضایع کردویرا diye çevirmektedir*.

Ayrıca Sir Gerard Clauson'da aşağıdaki kaynakları buluyoruz (Bkz. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford 1972, s. 554): *Tas* aslında Ortaçağda, yalnız ‘kötü ve benzeri’ anlamına, yardımcı fiillerde ‘yitmek, yok olmak, mahvolmak’ yerine kullanılıyor. Radloff (III, 915)a göre, bugün de Kuzey-Batı dil gurubunda, Lutzk lehçesinde ve Tonyokuk yazıtında ve Güney-batı Azeri ve Kafkas lehçelerinde kullanılmaktadır. Oğuz lehçesinde *tas* ‘herhangi bir kötü nesne’ demektir. *Divanü Lugati't-Türk'te* (I, 276) *تس - کل شئی بردی بالفزیه یقال بوآت تس تکل ای هذا الفرس لیس بردی* (bu at kötü değıl) diye geçer. İbn Mühenna'da (Kilisli Rifat yayımı,

*Nuri Yüce, *Mukaddemetü'l-edeb*, doçentlik tezi. Bu bilgiyi bana vermek lütfunda bulunan Dr. Nuri Yüce'ye teşekkür borçluyum.

s. 106) تلف (telife) karşılığı tas itti); Melioranski'de *tas itmek*; Kuman-
cada (Codex Cumanicus, Almanca madde-başlarında 'lânet etmek,
mahvolmak, cehennem azâbına uğramak); Kıpçakçada (Kuzey-Batı
lehçeleri gurubu) *tas bolmak* ضبع (yok etmek); *tas eylemek* (Houtsma,
41, 17); *tasbarmak*, طصبردى ضاع karşılığı bileşik fiil (El-İdrak, 63);
Bulgatü'l-müştak طاس بارمق tas - barmak (56^r) ضاع (yitmek) ve Tuh-
fetü'z-zekiyye (Besim Atalay yayımı, metin 23^a ve عدم yitmek, yok
olmak, 26¹⁰).

Vefik Paşa, Lehçe-i Osmanî'de *taslak*, *taslakçı*, *taslamak* sözcük-
lerini veriyor ve bunların kökünü *tas* sözcüğüne bağlayarak, *taslakı*
'tas gibi dibi düz, işlenmemiş, nâtaman, çıplak, nâmatbu', mücmel,
tasarlanmış, nirenk' diye karşılıyor.

Halk dilinde, kesin olmamakla birlikte, *tas* köküne bağli görünen
pek çok söz bulunmaktadır (Bkz. Söz Derleme Dergisi, ay. yer, s. 1319
v.d.)

Türkmen Dilinin Sözlüğü, (s. 639 v.d.)nde *tas* karşılığı olarak 'bir-
den, neden, tasdan' karşılıklarını buluyoruz. Sonra 1) *tasamak* 'ürküp
ayak altına kaçmak, baş ettirip gitmek' 2) iki yana kovluçmaklık bilen
çapmak, eylek-beylek urunmak, kovluçmaç yürümek (adam hakkın-
da.) Bu sözlükte bundan başka *Tasansıramak*, *tasatmak*, *tasdan*, *taslama*,
taslanmak, *tassık*, *tassıklamak*, *tassıklatmak*, *tassıklaşmak*, *tasıl* sözcük-
lerini de buluyoruz. Bunların baştan 'tassık' sözcüğüne kadar olanların
anlamları bir kökten gelmektedir. Tassık ise 'ma'kul, kabul' demektir.
Ondan sonrakiler de sırasıyla 1) bir işi vazife bellemek, 2) tassık et-
mek; 1) bir iş vazife bellenmek, 2) kabul edilmek; 1) bir işi vazife bel-
letmek, 2) kabul ettirmek; birbirinin söylediğini ma'kul saymak,
doğru diyip tapmak, anlamlarınadır. Bu sonuncuların Arapça' تصدیق
tasdik'ten bozma oldukları açıktır. 'Tassıl' ise 'uğur, ter, el' demektir.

Nereden bakılsa, hence, *tasmal* sözcüğündeki "-mal" ekinin bugün
yukarıda gösterilenlerden başka, anlamını bilmediğimiz *tas-mak* fi-
ilinin köküne takılmış bir ek mi, yoksa sözcüğün doğrudan yapısında mı
olduğunu kestiremiyoruz.

*

Sağmala gelince, burada ekin *sağmak* fiilinin köküne eklenmiş
olduğu üzerinde söz etmeye gerek yoktur.

II

-mel ekine gelince, Besim Atalay 'fiillerin köküne katılarak isim ve
sıfat yaptığına' örnek olarak üç sözcük vermektedir. Bunlardan çöy-

mel'in bir tek 'baston' anlamını ve geldiği yer olarak da 'Ereğli'yi gösteriyor. Türkiye'de Karadeniz, Marmara ve Konya Ereğlisi olmak üzere üç Ereğli vardır, bunların hangisidir, belirtilmemiştir.

Türkiyede Halk Ağzından Derlemeler Sözlüğü'nün son baskısında (Ankara, 1968, cilt- III, C-Ç) *çöğmel* için I. *çöğen* (I) 1. (s. 1279), *çövmel* ve *çöymel* için de *cöte* (I)-1 sözcüklerine bakmamız gerekmektedir. Buna göre *çöğmel*'in şu anlamlarını buluyoruz: 1) ucu eğri baston; 2) su tenekelerini taşımaya yarayan omuzluk; 3) yüksek dalları veya otlaktan ot çekmeye yarayan çengelli ağaç. *Çövmel* ve *çöymel*'in anlamları ise 1) orakla biçilen ekinleri toplamakta kullanılan ucu eğri değnek; 2) fasulye sırığı; 3) baston; 4) çoban çantası, eşya takmakta kullanılan çatal ağaç; 5) harmanlarda hububat temizlerken kalbur veya gözer altına konulan ağaç; 6) sebzelerin arasındaki otları temizlemek için kullanılan küçük çapa; 7) övendirenin ucuna takılan pulğun ve sabanın çamurunu kazıyan demir.

Çeğmel ve *çeymel* de 1) yay ve çengel biçiminde boynuzlu inek (*çeğmel*). 1) Baston şeklinde yapılmış çoban değneği; 2) yüksek dallardaki meyveleri çekmek için kullanılan çatal biçimindeki sopa; 3) kıl çadır (Derleme Sözlüğü, Ankara, 1968, III, C-Ç., s. 1107 ve 1156).

*

Eğmel, toprak tabakalarının yıkılması yüzünden bir tarafa meyiletmiş olan büyük kayalar, taşlar (Derleme Sözlüğü, Ankara, 1972, V, 1681). Besim Atalay, (ayn. Yer, s. 209, A. açık olmayan söz, kapalı söz; B. yay gibi eğri olan. Burada *-mel* eki 'eğmek' fiilinin köküne gelmiştir.

Bu sözcüklerin tümü, çeşitli anlamları arasında 'alçalmak, aşağı inmek, bir tarafa kaymak, eğilmek' anlamları da bulunan *çöğmek* ve *çöymek* fiiline bağlanabilir (Derleme Dergisi, ay. yer. s. 1279 ve 1299.)

*

Bitmel, verimli (Derleme Sözlüğü, Ankara 1965, II, 710 ve 712.) Ebilleys Tefsiri Çevirisi, 266-1, münbit. Bir dönüm *bitmel* arı yer yeğrekdir ki tımar edip ana tohum saçarsın bite; yüz dönüm çorak yerden ki tımar edip tohum saçarsın bitmeye (Tarama Sözlüğü, Ankara 1971, V, 3765.) Bu sözcüğün *bitmel*, *bitkel*, *bitkelli* ve *bitner* biçimleri de vardır. (Derleme Sözlüğü, Ankara 1965, II-B., s. 707 ve 712).

*

Taymıl, Türkmencede 'bir orunlu küçücük kayak' ve *taymılcı* 'kayık sürücüsü' demektir (Türkmen Dilinin Sözlüğü, s. 630). Bunun

taymak (kaymak) fiilinin köküne “-mul” eklenerek yapılmış bir ad olduğu açıktır. Batı Türkçesinde ise “kaymak” fiilinin köküne “-ik” eki getirilerek, yine o anlamda “kayık” yapılmıştır.

Dolmul, Çağataycada ‘yarı olgun buğday’ demektir (Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lugati, II, 800.)

III

Şimdi *göçmel* sözcüğüne geliyorum. ‘Göçmel’, Oruç Bey’in Tevârih-i Âl-i Osman Gazi’sinde iki yerde geçmektedir: Oğuz tayifesi kim vardır, itikatlı idi, *göçmel yürüklerdi* (Giese yayımı, s.4.) ve ‘Fırat Irmağı önlerine geldi, ırmağı geçmek dilediler, yol iz bilmezlerdi, *göçmel yürüklerdi* (ay. yer, s. 5.)

Hafız Halil b. İsmail b. Şeyh Bedrüddin Mahmud’un menâkıb-ı Şeyh Bedrüddin İbn Kâdi İsrail (İstanbul, Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Kitapları, yazma, Sayı- 157, ypr. 50ε, beyt 1796: Abdülbaki Gölpınarlı- İsmet Sungurbey, Sımavna Kadısı-oğlu Şeyh Bedrüddin Menâkıbı, Eti Yayınları, İstanbul, 1967, s. 117, beyt-1796.) da:

Bundan esbak Aygıl-oğlu var idi
Dağda ve ovada *göçmel* er idi

Tarih-i Âl-i Selçuk Çevirisinde (I, 365) ‘Boyçu Noyin çokluk çeriler ve havâşî ve havâtîn ve oğul kızla *göçmel* bu diyar kaskına gelir (Tarama Sözlüğü, III, 1723). Tarama Sözlüğü’nde *göçmel* için ‘göçülecek, nakle elverişli’ diye karşılık verilmişse de bu tutarlı değildir. Öteki tanıklarda olduğu gibi burada da göçebe anlamındadır. Çünkü bunlar göçebe idiler. Tümcedeki yerine bakarak *göçerek* diye açıklanabilir. Bugün halk dilinde de ‘göçmel’: Herhangi bir yere sonradan gelen (kimse) demektir (Söz Derleme Dergisi, VI, G., s. 2121.)

Şimdi bununla ilgili bir başka noktaya geliyorum. Bugün de Türkçede Göçer-evli, göçeri, göçebe, göçmel ve göçmen sözcükleri hep bir kökten, *göç-* kökünden türemiştir ve aşağı-yukarı bir anlamda kullanılmaktadır. Biz, *göçmel* ve *göçmen* sözcüklerini iki ayrı anlamda kullanabiliriz, diyorum. Nitekim İngilizcede *emigrate* ve *migrate* sözcükleri bir kökten gelmekle birlikte iki ayrı anlamı vermektedir. ‘emigrate’ başka bir yerde sürekli olarak yerleşmek üzere kendi yurdunu bırakan kimse, demektir. Bunun Türkçe karşılığı için biz de ‘göçmen’i kullanıyoruz. ‘Migrate’ ise, bir yerden başka bir yere geçici olarak göçen, bir yerden başka bir memlekete, kasabaya, koleje, üniversiteye ve başka bir yere kalkan, demektir. Kuşlar ve balıklar için ise, yaşa-

dıkları yerden başka bir yere, mevsimlere uyarak şaşmadan gidip gelen, demektir ki bunlar için de ‘göçmel’ diyebiliriz. Böylelikle iki ayrı anlamı karşılayacak iki sözcük kazanmış oluruz. Nitekim yukarıda verdiğimiz tanıklarda görüldüğü gibi, Çankırı ve Ankara çevresinde, *göçmel*, herhangi bir yere sonrada gelen, *göçmen* ise 1) memur, 2) kiracı, karşılığı kullanılmaktadır (Söz Derleme Dergisi, V, 1772, 2121.)

IV

Bir de yer adı olarak *Dirmil* buluyoruz. Ege bölgesinde bu adı taşıyan üç yer bilinmektedir. Biri Muğla’nın Bodrum ilçesine bağlı Ortakent Bucağındadır. Burada kazı yapılarak eskiden kalma eserler bulunmuştur. İkincisi İzmir’in Torbalı İlçesinde merkez bucağının eski adıdır, bugünkü adı Korucak’tır. Üçüncüsü de Burdur’un bugünkü Yayla Bucağının eski adıdır. Yakın arkadaşım Sayın Abdülbaki Gölpinarlı, Muğla’dan geçerken Dirmil’e uğradığı zaman, bu köyün adının değiştirilmek istendiğini öğrenir. O, bu adın Türkçede *dirmek* (= *dermek*) fiili ile bir ilgisi olduğunu düşünür. Ve Türkçe olması gerektiği üzerinde durarak köy muhtarına bu düşüncesini açar. Muhtar, köy halkının yerli olmayıp oradan, buradan gelip yerleştiğini, bir başka deyişle *derme* olduğunu söyler. Bununla birlikte bu üç yerin Ege Bölgesinde bulunması bu yolda bir kesinliğe varmaya engel gibi görünüyor. Nitekim Sayın arkadaşım Prof. Hasan Eren de bu kuşkuyu taşıdığını belirterek, Kıbrıs’ta, Lefkoşe’ye üç mil uzaklıktaki bir yerin adına *Trimil* (üç mil mesafede bir köy) olarak rastladığını, bundan dolayı *Dirmil* için muhtarın açıklamasının daha çok bir halk etimolojisi niteliği taşıdığı yolunda beni uyarılmış bulunuyor.

V

Görüleceği üzere, söz konusu ettiğimiz ek için dilimizde, “-mal, -mel, -mil, -mol ve -mul” olmak üzere beş tanık buluyoruz. Aradıkça ve halkın konuşmasına kulak verdikçe geri kalan “-mil, möl, mül” ekleriyle yapılmış sözcüklere de rastlayabileceğimizi kolayca düşünebiliriz.

Göze çarpan bir başka nokta, yukarıdaki örneklerle bakarak bu eklerin *tanımal* örneğindeki bir yana hep tek heceli köklerde görülmesidir. Yalnız *Boymul* tanığında, *boy*’un ve *moymul*’daki *moy*’un bir fiil kökü mü olduğunu, yoksa bir fiilden türeme değil de bu sözcüğün yapısında mı bulunduğunu kestiremiyoruz. Burada bir $b > m$ değişmesini düşünmemize bu iki sözcüğün anlamları, bir bakıma, engel görünüyor.

Tasmal'daki tas'm ise bugün dilde bulunan taslak, taslamak, tasım, tasımlamak sözcüklerinde yaşayan anlamlarıyla ilgili olmayan ve bu yüzden anlamı kesin olarak belirtilemeyen bir fiil kökü olduğunu düşünmek için eski sözlüklerde bulduğumuz örneklerde görüldüğü üzere, yeteri kadar tanık vardır.

Son olarak, bu eklerin işlevleri nelerdir, sorusunu sorabiliriz. Yukarıda sıralanan tanıklara bakarak bu soruyu bütün sınırlarıyla karşılamak şimdilik bana erken görünüyor.